

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА
для дітей з особливими потребами
в Україні

Розвиток політики інклюзивних шкіл.

*Інтегроване планування послуг,
їх надання та фінансування
в Канаді*

Київ 2012

УДК 373.5.014.5-056(71)

ББК 74.2(7Кан)

Р64

Видання посібника «Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді» здійснено в межах діяльності канадсько-українського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні», за фінансової підтримки Канадської агенції міжнародного розвитку (СІДА).

Р64   Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді: посібник / Дж. Блейз, Е. Чорнобой, Ш. Крокер, Е. Страт, О. Красюкова-Еннз. - К.: Паливода А. В., 2012. - 46 с.

ISBN 978-966-437-325-5.

Посібник «Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді» – це добірка матеріалів з питань впровадження інклюзивної освіти в Канаді, з особливим наголосом на інтегрованому плануванні послуг. В ньому описуються основні складові процесу планування послуг, його позитивні результати та можливі ризики.

Представлені матеріали спрямовано на широку аудиторію користувачів, які є дотичними до питань інклюзивної освіти як в сфері планування політики, так і практик впровадження.

Розробка матеріалів здійснена Канадським центром вивчення питань інвалідності та не може бути відтворена в будь-якому вигляді та будь-якими засобами без попередньої згоди Центру.

Розповсюджується безкоштовно.

ББК 74.2(7Кан)

ISBN 978-966-437-325-5.

© Канадський центр досліджень з питань інвалідів, 2012

Навчальне видання

**Розвиток політики інклюзивних шкіл.
Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді**

Посібник

Відповідальна за випуск Н. В. Чайковська

Відповідальна за друк Н. М. Симоненко

Коректор А. В. Грищук

Комп'ютерна верстка, обкладинка Н. В. Чайковська

Підписано до друку 13.11.2012 р.

Формат 60х90/8

Умов. друк. арк. 5,75

Папір офсетний

Друк офсетний

Гарнітура Minion Pro

Зам. № 0469

Наклад 200 пр.

Видавець – Паливода Алла Володимирівна

03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е; тел./факс (044)351-21-91

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

(серія ДК № 283 від 18.12.2000 р.)

Віддруковано в друкарні ТОВ «Гамбрінус Прінт»
03061, м. Київ, пр-т Відрадний, 95/Е, тел. 537-29-10

ЗМІСТ

Вступ	4
Для кого цей документ буде корисним?	5
На яку аудиторію мають вплинути процеси, викладені в цьому документі?	5
Мета документа	6
Визначення, прийняті Керівним Комітетом Проекту, що використовуються у цьому документі	8
Частина А. Політика інклюзивної школи	9
Філософія інклюзії	9
Що таке інклюзивна освіта? Що таке НЕінклюзивна освіта?	10
Як починалася інклюзивна освіта в Канаді?	12
Чому важлива інклюзивна освіта?	15
Інклюзивна освіта – як вона працює в Канаді? Як вона НЕ працює?	22
Хто несе відповідальність за освітню політику?	24
Планування в школі	23
Відповідальність за результати	24
Частина В. Планування інтегрованих послуг, їх надання та фінансування	28
Що таке надання інтегрованих послуг?	28
Яка мета частини В цього документа?	28
Чому послуги мають бути інтегровані?	31
Приклади інтегрованих послуг	33
Чому інтегровані послуги важливі для політики інклюзивної школи?	33
Що нам потрібно знати, перш ніж ми інтегруватимемо послуги?	35
Як ми інтегруємо послуги?	36
Приклади того, як інтегровані послуги можуть працювати в Україні?	38
Моделі інтегрованих послуг	39

ВСТУП

Україно-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» розпочав свою діяльність в Україні в 2008 році завдяки підтримці Канадської агенції з міжнародного розвитку (CIDA) та партнерської співпраці низки канадських та українських громадських і державних організацій. Пілотними регіонами проекту обрано Львівську область та Автономну Республіку Крим.

Метою проекту є змінення ставлення уряду, закладів освіти та неурядових організацій до проблем людей з інвалідністю, зокрема в сфері освіти. Ідеологія проекту базується на соціально-правовій моделі інвалідності, на визнанні того, що «інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю та перешкодами у стосунках і середовищі»; на партнерстві освітніх, урядових та громадських організацій, які об'єднують свої зусилля заради розбудови інклюзивної моделі освіти в Україні.

Проект розглядає розбудову інклюзивної освіти як системний процес, який спрямовано на забезпечення *права кожної дитини на якісну, доступну освіту за місцем проживання*, задоволення її освітніх потреб під час навчального процесу.

У компоненті «Соціальна політика» проект спрямовує свої зусилля на внесення змін в існуючі законодавчо-нормативні документи та розробку нових документів з урахуванням міжнародних стандартів; формування інтегрованих підходів до питань інвалідності; сприяння розвитку освітніх систем, які можуть стати частиною нової соціальної політики.

В компоненті «Освіта» проект розвиває інклюзивну практику на рівні загальноосвітнього навчального закладу, забезпечуючи педагогів, адміністрацію шкіл, батьків знаннями та вміннями, які сприяють досягненню успіху всіма дітьми; сприяє змінам у системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів; формує новий підхід управління закладом освіти в умовах інклюзивного навчання.

У компоненті «Громадянське суспільство» проект ставить за мету розширення руху «Школа одна для всіх!» шляхом залучення батьків, що виховують дітей з інвалідністю/особливими потребами до учбового процесу; розбудови потенціалу громадських організацій, які опікуються питаннями освіти дітей з інвалідністю/особливими потребами, партнерства з державними установами, тим самим сприяючи розбудові інклюзивного суспільства, в якому цінується кожна особистість незалежно від стану здоров'я, особливих потреб, інвалідності, віку та статі тощо.

Для більш широкого залучення громадськості до діяльності в рамках проекту використовуються різні технології: проведення семінарів, тренінгів, конференцій, форумів, інформаційних кампаній, акцій; розробка інформаційно-методичних матеріалів, навчальних курсів, видання практичних

посібників, проведення наукових досліджень та публікація їх результатів, розміщення матеріалів з питань інклюзії на веб-сайті проекту <http://www.education-inclusive.com> тощо.

Партнерами у виконанні проекту є Канадський Центр вивчення інвалідності (Вінніпег, Канада), Університет Грента МакЮена (Едмонтон, Канада). Українськими партнерами проекту виступають – Всеукраїнський Фонд «Крок за кроком», Національна Асамблея Інвалідів України, Інститут спеціальної педагогіки НАПН України.

Для кого цей посібник буде корисним?

Ті, хто створює політику (національну, регіональну, шкільну), регіональні партнери, батьки та персонал Інклюзивних Ресурсних Центрів (ІРЦ) знайдуть чимало корисного у цьому документі. Канадський досвід розробки політик в інклюзивних школах та інтегрованих послуг демонструє один із варіантів для українців, який варто розглянути, коли вони писатимуть свої власні політики та розроблятимуть деякі інтегровані послуги. Намір полягає в представленні успішної моделі та надії, що українські партнери адаптують їх та використовуватимуть конкретні стратегії, придатні для застосування і в українському середовищі.

На яку аудиторію мають вплинути процеси, викладені в цьому посібнику?

Документ має на меті насамперед освітні потреби дітей з інвалідністю. Крім цього, ця інформація допоможе родинам, які займаються адвокатством, намагаючись змінити політику, на більш інклюзивну. Освітні системи можуть використовувати надану інформацію як допоміжну в розробці політики та практик, що задовольняють очікування на зрушення щодо освіти для дітей з особливими потребами.

«Інклюзія – це спосіб мислення та дії, який дає змогу особистості почуватися визнаною, цінною та в безпеці. Інклюзивне середовище постійно еволюціонує для задоволення змінних потреб своїх членів. Через визнання та підтримку інклюзивна громада забезпечує значиму участь та рівний доступ до вигод громадянства. У Манітобі інклюзія сприяє покращенню добробуту кожного члена громади. Через співпрацю наша спроможність забезпечити основу для кращого майбутнього посилюється для всіх нас».

Освіта в Манітобі 2004

Мета посібника – показати, як Канада розробляла політику щодо інклюзивних шкіл і як інтегровані послуги відігравали невід’ємну роль у розвитку політик інклюзивної школи. А саме:

1. Надає практичну інформацію про інклюзивні політику та практику в канадських школах.

Ця інформація зібрана для допомоги в розвитку та створенні більшої кількості інклюзивних шкіл в Україні. Вона наводить приклади того, як розвивалася інклюзивна освіта в іншій країні, що допоможе розвивати інклюзивну політику в Україні.

2. Надає практичну інформацію, яким чином планувати та надавати інтегровані соціальні послуги.

А також наведуться приклади того, як інтегрований підхід допоміг дітям з особливими потребами та їхнім родинам у всіх аспектах щоденного життя. Очікується, що цей підхід можна буде адаптувати, і він стане впливовим чинником у створенні політичних змін в Україні.

Обговорення політики інклюзивної школи охоплює:

- Визначення.
- Тлумачення інклюзивної освіти.
- Чому існує інклюзивна освіта в Канаді.
- Які діти включаються до інклюзивної освіти.
- Як розпочалася інклюзивна освіта в Канаді.
- Як працює інклюзивна освіта.
- Структура інклюзивної освіти.
- Як Канада планує інклюзивну освіту.
- Вартість та вигоди інклюзивної освіти.

Обговорення інтегрованих послуг охоплює:

- Розуміння інтегрованих послуг.
- Вигоди та ризики інтегрованих послуг.
- Порядок надання інтегрованих послуг.
- Приклади канадського досвіду інтеграції послуг.
- Потенційні можливості інтеграції послуг в Україні.

Спеціально для цього посібника визначення були схвалені керівним комітетом Проекту і є термінами для використання.

Визначення, прийняті керівним комітетом Проекту, відповідають визначенням міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй та ЮНЕСКО.

- ЮНЕСКО розглядає інклюзію як «динамічний підхід позитивної відповіді на різноманіття учнів та ставлення до індивідуальності кожного не як до проблеми, а як можливості збагатити навчання». (ЮНЕСКО, 2005, стор. 12).
- Конвенція ООН про права дитини (ООН, 1989) розглядає питання інклюзивної освіти в Статтях 2 та 23.

Стаття 2 зазначає, що: «Держави-учасниці поважають і забезпечують усі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, котра перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або будь-яких інших обставин. Держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї».

Стаття 23 передбачає, що діти з інвалідністю повинні мати «ефективний доступ до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку у спосіб, який дає змогу по можливості найповнішого втягнення дитини в соціальне життя й розвитку її особи, з культурним і духовним розвитком включно».

Визначення, прийняті Керівним Комітетом Проекту, що використовуються у цьому посібнику

Інвалідність:

- Інвалідність дитини – це втрата або обмеження можливостей брати рівноправну участь у житті суспільства через соціальні або фізичні бар'єри. В рамках Проекту діти, які мають фізичні, сенсорні вади, розлади поведінки та/або пізнавальні проблеми, матимуть до себе адекватне ставлення. Їм надаватиметься належна підтримка, створюватимуться можливості для участі в шкільному житті, виходячи з їхнього вибору насамперед, а не залежно від інвалідності.

Інклюзія:

- Інклюзія – це спосіб мислення та дії, що дають змогу кожній особі почуватися причетною, корисною та в безпеці. Інклюзія досягається через високу оцінку, розуміння і взаємодію з кожним учнем як з особистістю.
- Інклюзія – це не місце, а процес.
- Інклюзія надає можливість брати участь у повсякденному житті громади. Це нібито бути частиною когось іншого, бути бажаним та включеним на правах рівного членства.

Інклюзивна школа/Інклюзивна освіта:

- Інклюзивна школа представляє освітні програми для дітей з особливими потребами, які були переведені з інших закладів або навчалися вдома, для дітей кожної етнічної групи та культури.

Політика:

- Політика загалом приймається особами, відповідальними за рішення всередині організації. Процедури, або протоколи, розробляються в школі чи організації і схвалюються особами, відповідальними за це в школі або організації. Політика відповідає на запитання: «Що треба робити?» та «Чому це треба робити?». Процедури, або протоколи, відповідають на запитання: «Що треба робити?», «Як це треба робити?» та «Коли це треба робити?».

Частина А.

ПОЛІТИКА ІНКЛЮЗИВНОЇ ШКОЛИ

У різних країнах світу діти та дорослі з інвалідністю відчують різний ступінь інклюзії щодо юрисдикції по всьому світі. Політика або відсутність політики зазвичай відображаються на якості інклюзії.

Іншими словами, якщо система освіти або окрема школа мають міцну політику, яка підтримує інклюзію, тоді діти з особливими потребами імовірніше, включаються до всіх заходів такого середовища. Якщо політика слабка чи не торкається питання інвалідності, то висока ймовірність того, що такі діти залишатимуться за межами кола своїх друзів та заходів.

Існує чимало шляхів для створення політики інклюзивної школи. Канадський досвід у розробці політики інклюзивної школи – одна з моделей, що демонструє процес розвитку політики інклюзивної школи, яка була успішно використана також в інших країнах.

За Портером (2001), країни, які належним чином запровадили інклюзивну освіту в свої системи освіти, дійшли висновку, що інклюзивна освіта:

- може коштувати менше за спеціальні послуги;
- надає ширші освітні та соціальні вигоди для дітей порівняно зі спеціальною освітньою моделлю;
- робить позитивний внесок у постійне професійне зростання учителів;
- покращує мораль та співпрацю в школах.

Філософія інклюзії

Канада прийняла Хартію про права та свободи, яка набула чинності 1982 року. Це найважливіший документ стосовно конституційного розвитку освіти в країні. Хартія – верховний закон у Канаді, тож усе законодавство має їй відповідати, інакше закон не може діяти. Хартія встановлює права і свободи для кожного канадця, незважаючи на те, де вона або він живе.

Хартія гарантує права та свободи і є предметом тільки для поміркованих обмежень, які прописані в законі. Це означає, що права можуть мати обмеження. У Канаді права та свободи можуть бути обмежені тільки тим, що вважається обґрунтованим у вільному та демократичному суспільстві. Наприклад, вільне і демократичне суспільство не надає кожному право висловлюватися або публікувати, що їм заманеться. Вільне й демократичне суспільство не дозволяє расистські чи дискримінаційні коментарі та публікації.

Згідно з Хартією, кожен має фундаментальні свободи, демократичні

права, право на мобільне пересування, зарплату, легальне існування, свободу та безпеку відповідно до принципів справедливості й рівності прав. Рівноправ'я означає, що всі особи – рівні перед законом і мають рівний захист та вигоди від закону.

У розділі 15 Хартії записано: «Кожна особа – рівна за законом і перед законом, має право на рівний захист і рівні вигоди за законом без дискримінації, зокрема, без дискримінації за расовими ознаками, національними чи етнічними, кольором шкіри, релігією, статтю, віком або розумовими чи фізичними вадами».

Хартія інтерпретується для підтримки ідеї, згідно якої кожен має право бути включеним (належати) та отримувати вигоди від освіти без дискримінації. Ці права несуть «найбільші вигоди для дитини». Адаптування та прилаштування мають відбуватися таким чином, щоб школи та освіта стали доступними, досяжними, значимими та корисними для конкретної особи або зацікавленої групи.

Перегляньте також документацію Проекту стосовно Соціальної моделі інвалідності та літературу, надану під час навчальних сесій Проекту.

➤ Що таке інклюзивна освіта? Що таке НЕінклюзивна освіта?

Інклюзивна школа визнає унікальні потреби кожного учня, створює найкращі умови для навчання всіх учнів залежно від їхніх можливостей. Інклюзивна школа визнає: школа – це заклад, де учні навчаються багатьом речам, а не тільки вчать за розкладом. У школах дітвора дізнається про цінності й вигоди, що супроводжуватимуть їх протягом усього життя. Іншими словами: «Інклюзія це не місце, а спосіб мислення та поведінки». (Див. посилання на відповідне програмування освіти в Манітобі Джоанни Бліас від 2005 року).

Інклюзивні школи спричинили перебудову приміщення, а також способу навчання (матеріали, стратегії). Вони також змінили спосіб, у який учні можуть продемонструвати свої знання. Оцінюються не тільки письмові відповіді. Перебудова змінюється відповідно до потреб учнів та залежно від того, чи потрібні їм такі пристосування, як пандус, книжки із шрифтом Брайля, підлога, вкрита килимом. Інші риси, які відрізняють інклюзивні школи від неінклюзивних, стосуються ставлення до дітей з особливими потребами, підтримки у навчанні, майстерності персоналу. В інклюзивній школі всі учні бажані, вчителі навчають таким чином, що всі вчать. В неінклюзивній школі очікується, що учні навчатимуться так, як навчає вчитель, і не робиться жодних пристосувань для різних стилів навчання.

В інклюзивній класній кімнаті

- Вчитель бере на себе основну відповідальність за навчання та взаємодію з учнями і не покладає такої відповідальності на асистента вчителя. Всі учні заохочуються працювати незалежно, виконувати роботу і гратися разом.
- Існують можливості для учнів розбудовувати стосунки без участі дорослих або асистента вчителя.
- Вчитель несе відповідальність за комунікацію з батьками, а не покладається на «фахівця» для зв'язку з батьками.
- Більшість (понад 50%) програм створюються для учнів у звичайній класній кімнаті. Поза її межами навчання відбувається з конкретною метою у стислий проміжок часу.
- Учні з особливими потребами беруть участь (адаптовано або модифіковано) у тих самих заходах, що й усі інші діти.
- Вони сидять разом з іншими дітьми й працюють над виконанням подібних цілей навчального плану.
- Парти розставлені так, що учень з особливими потребами, як і звичайний учень, включений у роботу, і жодним чином не ізольований.
- Навчальний матеріал відповідає віку дитини. Наприклад, якщо дитина з особливими потребами працює над читанням, текст має бути легким, але зміст, включаючи малюнки, має відповідати вікові учня.
- Всі учні залучені до планування щоденних заходів у класі та шкільних подій, враховуючи учнів з особливими потребами. Наприклад, коли відбувається планування, звертають увагу на транспорт та інші потреби.
- Вчитель має зробити класне приміщення місцем успіху кожного учня.
- Те, що відрізняє учнів, відзначається і цінується. Наприклад, вони заохочуються до обговорення своєрідності кожного школяра в класі.
- Учні й персонал використовують позитивні, без ярликів слова. Слова «працювати разом» або «допомога» вважаються такими, що вказують на непрацездатність. Учні й учителі використовують «ми», «разом», пропонуючи партнерство, співпрацю та співробітництво в проектах або заходах.
- Існують високі очікування від усіх учнів, включаючи очікування від учня з особливими потребами, виконувати домашнє завдання так само, як і решта однокласників.

Інклюзивна школа

- Має місію або бачення, яке підтримується адміністрацією та персоналом, певні цінності, що поважаються учнями.

- Має політику, що дає змогу учням не відвідувати школу, якщо вони мають інвалідність.
- Має адміністрацію, яка підтримує батьків, котрі бажають, щоб їхні діти відвідували школу.
- Має директора, який бере активну участь у плануванні інклюзії для учнів з особливими потребами.
- Проводить заходи, які сприяють позитивному ставленню до різноманітності.
- Бере відповідальність, пересвідчившись, що вся необхідна підтримка та пристосування для допомоги учням наявні.

Як починалася інклюзивна освіта в Канаді?

До 1958 року дітям з особливими потребами не дозволялося відвідувати звичайні школи. Деякі з них знаходилися в спеціальних закладах; дехто – вдома, а хтось – відвідував спеціалізовану школу.

Ера I: 1870–1958. Виключення/елітарність

Система громадських шкіл у 1950-х-початку 1960-х роках виключала «розумово відсталих» учнів з навчального процесу. Існували спеціальні школи для глухих, сліпих, фізично та розумово відсталих.

У ті часи родини часто направляли своїх дітей жити в спеціальній школі. Батькам казали, що діти не здатні навчатися, що вони ніколи не зможуть жити окремо. Батьки вірили тому, що їм казали. Діти з інвалідністю вважалися «тягарем» для сім'ї, і суспільство мало «обов'язок» доглядати за тими, кому пощастило менше.

Тоді в системі громадських шкіл учитель був універсалом. Це означало, що вчителі викладали у звичайних класах, і навчали всіх учнів однаково. Учні мали засвоювати те, чого навчав їх учитель. Багато з них змушені були залишати школу, переходити до спеціальної.

Ера II: 1958–1977. Початок інклюзії

Уряд скерував громадські школи, освітні програми для дітей з особливими потребами. У більшості шкіл районів були створені класи для спеціальної освіти. Діти з особливими потребами навчалися в окремих класах і не взаємодіяли з іншими школярами. Спеціалізовані школи продовжували своє існування.

Виключення стало частково інклюзивним. Власне учні з особливими потребами перебували в тій самій будівлі, що й інші діти. Вони були відокремлені класними приміщеннями і зазвичай не гралися разом під час перерви. Дехто називає це «інтеграцією» або «організацією процесу».

Ера III: 1977–1981. Зміна наголосу

Уряд зайняв активну позицію і надав більше вказівок школам, лікарням та іншим закладам. Учні з особливими потребами отримали голос у своїх громадах, родини з такими дітьми не бажали, щоб їх відокремлювали від дітей і суспільства. Люди з особливими потребами із спеціальних закладів почали брати активну участь у звичайних заходах громади, таких, як робота, школа, відпочинок та богослужіння. Учні перевели із сегрегованих класів, батьки мали змогу обирати, до якої школи відправляти своїх дітей на навчання. Відтак, чимало з них забажали, щоб їхні діти ходили до школи і навчалися в тому ж самому класному приміщенні, що й інші діти. Інтеграція замінила виключення.

Послуги підтримки знадобилися також у громадських школах, а не тільки в спеціальних. Такі послуги, як соціальна робота, психологія, логопедія вже не надавалися тільки в клініці чи спеціальній школі, а й там, де люди жили й працювали. Учні з особливими потребами могли жити зі своїми родинами та все ще отримувати послуги. За наказом канадського уряду Інклюзія не була обов'язковою у всій країні, проте більшість шкіл, громад, регіонів ставали більш інклюзивними. Помилки були, але вони виправлялись. Кожен крок на цьому шляху навчив канадців позитивної та негативної практики. Відтак була запроваджена політика, основана на позитивному досвіді та практиці.

Ера IV: 1980-ті. Найбільш сприятливе середовище

Дедалі більше інструкцій надходило від уряду до шкіл у регіонах стосовно освіти для дітей з особливими потребами. Важливим кроком у цьому процесі було те, що школи в регіонах відповідали тепер за розподіл грошей та підтримку учнів зі спеціальними потребами. Уряд надав додаткове фінансування для таких дітей, школи в регіонах мали звітувати, як вони використали ці гроші. Фінансувалися також програми, необхідні для дітей зі спеціальними потребами. Школи мали звітувати, як використовувалися кошти, такі звіти подавалися щорічно. Так продовжується і тепер.

Батьки мали ширший вибір, куди направити дитину на навчання та за якою програмою. Батьки та адвокатські групи лобіювали уряд (місцевий та провінцій) щодо ресурсів для своїх дітей. Батьки зустрічалися з представниками

шкіл та разом планували освіту для своєї дитини. Батьки брали участь в роботі адвокатських груп, залучали громаду. Вони лобіювали уряд стосовно конкретних програм та відповідних ресурсів. Вчителі не могли сказати «я не зможу» або «я не буду» вчити дітей з особливими потребами. Настала законна відповідальність навчати всіх дітей у громаді.

Наприклад, батьки дітей з інвалідністю домагалися зробити школи доступними завдяки пандусам або ліфтам. Вони використовували положення Хартії як основу для юридичної боротьби в суперечці, чому були позбавлені основного права на освіту і чому, відтак – зазнавали дискримінації, основаної на інвалідності.

Ера V: 1990 – теперішній час. Інклюзія

Кожна провінція в Канаді переглянула своє законодавство про освіту та політику стосовно дітей з особливими потребами (інвалідністю). Кожна провінція внесла доповнення до законодавства, аби узгодити його з положеннями Хартії про права і свободи, підтримуючи ідею, що кожен учень має право бути включеним (належати) й отримувати вигоди від освіти без дискримінації. Важливо зазначити, що дискримінація, яка базувалася на інвалідності, була заборонена законом. Чимало судових рішень підтвердили, що дискримінація, основана на інвалідності, є незаконною. Ця обставина вплинула на ситуацію: дітям не могли відмовити в доступі до громадської школи через їх інвалідність. Якщо школа намагалась відмовити дитині в доступі, то це вважалося і вважається «дискримінацією». Було зроблено все, щоб школа та освіта стали доступними, досяжними, значимими й корисними для учнів.

Освіта для учнів з особливими потребами та зміни в канадській освітній системі відбулися під впливом:

1. БАТЬКІВ, які займались адвокатством інклюзії своїх дітей.
2. ЧАСУ, який потребував надання громадянських прав та прав людини всім громадянам. Суспільство підтримало ідею, що жоден громадянин Канади не може бути позбавлений права піти до школи, отримати роботу та брати участь у діяльності громади через релігію, культуру, мову, стать або інвалідність.
3. ГЕОГРАФІЯ, ТРАНСПОРТ І ЗВ'ЯЗОК унеможливили практичне відокремлення учнів. Батьки не бажали, щоб їхні діти діставалися до школи, яка далеко розташована. Виглядало непрактичним розділяти населення з різними вадами та перевозити людей до альтернативних шкіл, тоді як

вони могли навчатися у звичайних школах. Зв'язок із фахівцями став легшим, потреба дітям жити далеко від дому, щоб отримувати консультацію лікаря або лікування, стала менш критичною.

4. ЕКОНОМІСТИ, які надали підтримку й заохотили до проведення змін на практиці. Провінції фінансували інклюзивну практику через навчання вчителів, прийняття на роботу помічників учителів та адаптацію шкіл, щоб зробити їх універсально доступними.
5. СУСПІЛЬСТВО, яке прийняло членів своєї громади такими, що мають право почуватися захищеними та включеними. Згідно з Хартією, рухом від організації процесу до інтеграції та до інклюзії, особи з інвалідністю вважаються невід'ємною й важливою частиною суспільства.
6. ПРОФЕСІЙНІ ЛІДЕРИ уможливили надання учням якісної освіти. Лідерство шкіл та професійних груп очолило підтримку інклюзії. Це відбувалося за позитивного керівництва та підтримки, за якої школи радо вітали всіх дітей, котрі потрапили до неї.
7. ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ, яка окреслила політику та забезпечила лідерство. Переконавання, що інклюзія та інклюзивна практика впливають на політику, є інклюзивним.

➤ Чому важлива інклюзивна освіта?

Інклюзивна освіта понад 20 років була вибором для багатьох країн, включаючи Канаду. Відокремлені освітні програми зазвичай не мали високих освітніх здобутків для дітей з особливими потребами. Часто очікування від їх навчання були низькими, навчальний план не був пріоритетом. Відокремлені програми мали на меті більш життєві навички або професійне навчання, а не академічне.

Такі навчальні програми відокремлювали дітей від їх однолітків, життя в громаді, позбавляли можливості робити внесок в життя родин, школи, громади. Відокремлені навчальні програми не давали змоги генерувати ідеї, переконання та зміни у ставленні до дітей з інвалідністю.

Починаючи з 1960-х, у Канаді, як і в багатьох інших країнах, дітям з особливими потребами вже не заборонялося відвідувати громадську школу. Чимало батьків вирішили відправити своїх дітей до місцевої школи. В 1970-х діти з особливими потребами, яких спочатку відправляли жити й навчатися до спеціальних закладів (що часто вважалося «ув'язненням»), повернулися додому. Це була відповідь на відчутне лобювання батьківських груп та асоціацій, які підтримували життя в громаді. Школам довелося шукати шляхи навчання для таких дітей. Інклюзія не могла впровадитися скрізь за одну ніч, робилися

поступові кроки. Школи побачили, що діти з особливими потребами можуть навчатися за наявності відповідних прилаштувань та підтримки.

Освіта в школах, що розташовувалися неподалік, у звичайній класній кімнаті, зараз визначається, як «перший варіант вибору» і є вибором, доступним для всіх дітей, їхніх родин, незалежно від інвалідності. Так це відбулося і в Канаді, бо вважається, що родини повинні мати вибір освіти для своїх дітей з особливими потребами, як і вибір освіти для дітей без інвалідності. Незалежно від того, чи має дитина зір, слух, інтелектуальні або фізичні вади, родини повинні мати можливість обирати, чи піде їхня дитина до школи. Більшість родин обирають школи, розташовані неподалік, де є звичайні класні приміщення. Бо вони бажають, щоб їхні діти зростали разом зі своїми друзями, котрі мешкають неподалік, відвідували ті самі школи, що і їхні рідні брати/сестри, хочуть, щоб діти були залучені до життя громади. Школа – одне з місць у громаді, яке охоплює дітей з особливими потребами.

Відповідальність лежить на місцевій владі, яка має надати школі підтримку, необхідну для забезпечення освіти учня. Адже право на освіту вважається фундаментальним правом людини, гарантованим важливими міжнародними документами.

Школа – це місце, де учні проводять більшу частину свого часу. Учні з особливими потребами мають найкращий шанс розвинути соціальні стосунки зі своїми однолітками в школі. Важливо, що разом із навчанням, або академічними результатами, соціальна інклюзія вважається так само важливою. Дуже часто стосунки, які формуються в школі, впливають на ставлення, цінності та переконання, що продовжуються в юнацтві та зрілому віці. Коли всі учні навчаються разом, інвалідність не розглядається як щось особливе або унікальне, радше, як частина повсякденного життя суспільства.

Перегляд літератури (<http://www.internationalsped.com>, *Академічні вигоди інклюзії для учнів, які не мають інвалідності*) не залишає сумніву, що існують великі соціальні та академічні переваги інклюзії для всіх учнів. Автори Baker, E. T., Wang, M. C., & Walberg, H. J. (1995) у своїй статті «Вплив інклюзії на навчання.» *Освітнє лідерство*, 52(4), 33–35 зазначають, що школи постали перед зростаючим викликом обслуговувати різноманітне учнівське середовище. Наголошується на ефективних навчальних практиках, що мають широкий вплив для успішного навчання всіх учнів.

Грунтовна освітянська база важлива для будь-якого школяра. Освіта готує дітей з особливими потребами стати продуктивними членами суспільства. Зростає кількість учнів, що, відвідуючи школу, шукають можливості для продовження звичайної або професійної освіти тощо. Подальше навчання та під-

готівка учнів для працевлаштування розширює можливості незалежного фінансування. Дедалі більше батьків учнів з інвалідністю розглядають можливості для своїх дітей стати незалежними та самодостатніми, наскільки це можливо.

У школах обговорюється майбутнє учнів, залежно від їхніх намірів, робляться відповідні прилаштування. Наприклад, коли в учня поганий зір, то, виходячи з цієї обставини, перед закінченням школи планується продовжити загальну освіту, працевлаштуватися. Ці плани можуть стосуватися друкування текстів крупним шрифтом та шрифтом Брайля тощо.

Одна освітня система, яка включає всіх учнів, вартує значно менше. Водночас можуть існувати додаткові витрати на допомогу, підтримку та прилаштування для школярів з особливими потребами. Коли ж об'єднуватимуться дві системи, то загальний економічний ефект стає очевидним. Приклади заощаджень такі:

Утримання одного шкільного приміщення замість звичайної шкільної будівлі та спеціальних шкіл і закладів. Заощадження можуть стосуватися опалення, електрики, сантехнічного обслуговування, персоналу, води, обладнання, скажімо, копіювальних машин, бібліотеки.

- Транспортне навантаження можна зменшити, якщо доставляти дітей до однієї школи замість багатьох.
- Універсальний дизайн може бути встановлений в одній школі, а не в багатьох. Вартість пандусів, ліфтів, гучномовців, зважаючи на вартість їх встановлення, у багатьох школах дуже висока.
- Учні, які мають різні вади, потребують однакового терапевтичного догляду. Мати лікаря для всіх дітей у школі, наприклад, дуже часто обходиться дешевше, ніж мати лікарів-терапевтів у спеціалізованих клініках з інвалідності.
- Об'єднані послуги – ефективніші, коли школа надає послуги для всіх учнів у районі. Це дає змогу зменшити дублювання послуг, скоротити черги їх надання, ефективніше використовувати ресурси.

➤ Інклюзивна освіта – як вона працює в Канаді? Як вона НЕ працює?

Планування інклюзивної освіти передбачає різноманітність учасників, що не обмежується наступними:

- опікуни школи (обрані офіційні особи);
- місцева адміністрація (управління освіти, директорат, начальство);
- вчителі;
- батьки;
- учні.

Кожен з учасників відіграє свою роль. У Канаді зазвичай опікуни школи (обрані офіційні особи) та місцева адміністрація (управління освіти, директорат, начальство) несуть згідно закону відповідальність за виконання політики стосовно:

- підтримки інклюзії;
- забезпечення фізичної доступності школи;
- підтримки вчителя в навчальному процесі, щоб він був готовий навчати учнів з особливими потребами.

Адміністрація школи відповідає за надання освіти всім учням у школі, включаючи підтримку, пов'язану з інклюзією. Адміністрація, директор мають забезпечити розуміння шкільним персоналом своїх обов'язків у навчанні кожної дитини.

Вчителі несуть відповідальність за готовність класних кімнат прийняти школярів та свою готовність навчати учнів з різними навчальними потребами. Важливо звернути увагу на те, що підтримка дитині з інвалідністю зазвичай надається в класі, а не в спеціальній кімнаті. Втім, навчання/наставництво або лікування можуть відбуватися і поза межами класу.

Адміністратор школи має забезпечити наявність Індивідуального освітнього плану (ІОП) для учнів, які потребують такого. Зустрічі з планування проводяться регулярно, відвідуються вчителями, батьками, учнями, а також директором та іншими фахівцями. Наприклад, коли дитина сліпа, можна очікувати на окуліста разом з іншими членами команди. На зустрічі складаються плани разом з учнями та їхніми батьками. Плани охоплюють цілі відповідно до потреб школярів. Вони можуть бути навчальними, фізичними, пізнавальними, моторними, соціальними, планами самопомоги або стосуватися комунікаційних потреб. Для кожної цілі визначається: а) ім'я особи, відповідальної за досягнення цілі, б) очікуваний час для досягнення цілі, с) необхідні ресурси для того, щоб її досягти.

Докладне пояснення ІОП з прикладами дивіться:

http://www.edu.gov.mb.ca/k12/specedu/plan_stud.html.

Батьки несуть відповідальність за свою участь у плануванні для своєї дитини. Очікується, що за потреби вони братимуть участь у розробці ІОП разом з учителем, директором та іншими особами. Батьки діляться інформацією про життя своєї дитини поза межами школи, розповідають про мрії та прагнення своїх дітей. Крім цього, батьки мають забезпечувати виконання запланованих завдань. Наприклад, відвести дитину до лікаря, який надає послуги в школі. Зробивши це, вони повинні звітувати з цього питання.

Очікується, що учні братимуть участь у плануванні свого майбутнього; учні з особливими потребами – також. Цьому сприятимуть повсякденні заходи шкільного та громадського життя.

Дітвора має сказати, чим заповнюватиме свій вільний час та яку роботу хотіла б виконувати в майбутньому. Багато учнів, коли підростають, відвідують індивідуальні зустрічі з планування освіти, де висловлюють власні цілі та мрії. Очікування від учнів з особливими потребами – ті ж самі: виконання своїх зобов'язань. Скажімо, якщо учень освоює шрифт Брайля, то він або вона мають виконати домашнє завдання, щодо якого було досягнуто угоди під час зустрічі.

У канадських школах шкільний учитель контактує з усіма учнями, а, наприклад, логопед, психолог або соціальний працівник приходить тільки після того, як учитель помітить, що дитина має труднощі під час виконання завдань у класі. Підтримка фахівця обмежена. Отже, пріоритет надається учням, які відчують труднощі, замість широкої пропозиції узагальнених завдань для всієї когорти учнів.

Спеціальна підтримка зазвичай пропонується за нормальною структурою та рутиною, що існують в середовищі класної кімнати. Це означає, що фахівці (логопеди, лікарі, терапевти та фізіологи) надають консультації, настанови та рекомендації класному вчителю. Завдання, іноді частково, виконуються в класі для того, аби фахівець міг спостерігати, як дитина виконує отримані інструкції.

Серед рекомендацій – зазвичай такі, що можуть бути виконані класним учителем згідно з інструкціями. Якщо фахівець працює індивідуально з дитиною поза межами класної кімнати, існують підстави для того, скажімо, щоб провести медичне обстеження та короткострокове лікування. Наприклад, учень працює над вимовою тих чи інших звуків. Він та його асистент можуть практикувати чітку вимову разом із терапевтом поза класом. Це може бути коротка сесія, згодом дитина повертається до класної кімнати.

Бюджет складається адміністрацією (управлінням освіти та директором) разом із правлінням (обраних офіційних осіб). Шкільна адміністрація має привести бюджет у відповідність до потреб усіх дітей у школі. У ньому

передбачено також фінансування спеціальної підтримки для учнів з особливими потребами. Гроші, які надходять до школи, використовуються для освіти всіх дітей. Рішення стосовно кількості персоналу та спеціалізованої підтримки приймається місцевою адміністрацією та школою. Звіт про витрати подається щорічно.

Деякі потреби дітей не мають відношення до освіти або навчання. Задоволення цих потреб може фінансуватися іншими міністерствами. Наприклад, Міністерство охорони здоров'я може допомогти з оплатою послуг особистого нагляду, якщо дитині необхідно задовольняти насамперед медичні потреби. Якщо дитина потребує нагляду після школи, коли батьки на роботі, то Міністерство послуг для сім'ї може долучитися до такого догляду. Послуги визначаються через критерії доступності, визначені відповідними міністерствами.

➤ Порівняння політичних структур в Україні та Канаді

Канада	Україна
<u>Федеральний уряд:</u> Національний – найвищий рівень настанов походить від Хартії про права та свободи, яка гарантує всім громадянам рівний доступ до вигод громадянства. Одна з багатьох вигод, яку мають громадяни Канади, – це освіта. Федеральний уряд не керує освітою. Федеральний уряд переказує обмежені кошти провінціям для підтримки освіти.	<u>Національна політика</u> Включає такі аспекти, як освіта, здоров'я дитини. <u>Національне законодавство (Політика)</u> Лідер в українській освітній системі, приймає закони, що діють по всій країні. Закон передбачає освіту для всіх. Декларація ООН про права людей з інвалідністю ратифікована Україною.
<u>Міністерства – Провінції</u> Несуть відповідальність за освіту в межах юрисдикції кожної провінції. Вони повинні дотримуватися положень Конвенції, підписаної Канадою, та канадської Хартії про права та свободи. Провінції також мають законодавство про права людини, узгоджене з канадською Хартією. Кожна провінція має Міністерство освіти, відповідальне за систему освіти. Уряди провінцій та місцеві уряди забезпечують фінансування підтримки шкіл, включаючи учнів з особливими потребами.	<u>Міністерства</u> Розробляють законодавство у галузі освіти в рамках мандата, визначеного на державному рівні.
<u>Регіон – Муніципальний/Місцевий</u> Місцева влада проводить політику на місцевому рівні й відповідає за послідовне її здійснення у всіх школах. Політика стосовно шкіл на місцях повинна бути узгоджена із законодавством провінції, інструкціями та політикою. Провінції можуть мати різні школи – громадські, окремі/незалежні, привілейовані та обмежену кількість за окремими видами нозологій (наприклад, школа для глухих, для дітей з розумовими відхиленнями, для дітей з аутизмом).	<u>Департамент (національний, регіональний та місцевий рівні)</u> Розробляють інструкції (можна порівняти з політикою в Канаді). Інструкції узгоджуються з настановами, що надходять від законодавців національного рівня та від міністерств.
<u>Школа</u> Розробляють політики, що повинні узгоджуватися з політичною структурою законодавства на місцевому рівні (шкільні акти) та провінції щодо прав людини і Хартією про права та свободи	<u>Організація (Школа, центри, інтернати)</u> Розробляє свої власні інструкції (політику), але вони можуть запізнаватися щодо інструкцій від департаменту, оскільки не можуть змінити політику без спеціального дозволу*. Юридично вони можуть посилатися на національний закон, що передбачає «освіту для всіх» та доповнює вже існуючі політики включенням всіх дітей.

➤ Хто несе відповідальність за освітню політику?

У Канаді існують шкільні правління, які відіграють важливу роль у розробці та перегляді політики, що підтримує кращі освітні практики, включаючи інклюзійні. Через законодавство уряди провінцій делегують більшість із своїх повноважень щодо управління освітою шкільним радам, обраним на місцях. Ці правління розглядаються як точка відповідальності за те, що відбувається в школі.

Шкільне правління відповідає за:

- Планування для місцевості, визначення пріоритетів для системи з урахуванням побажань громади, наявних ресурсів та міцної освітньої практики.
- Визначення цілей у рамках юрисдикції для забезпечення того, що освіта залишається сучасною.
- Прийняття річного бюджету для шкільної системи.
- Створення політики для керівництва адміністрацією та працівниками, яка відповідає цілям у цій місцевості.
- Зв'язок з громадою та персоналом.
- Освіту й обізнаність громади з питань освіти.
- Збір інформації для прийняття правильних рішень.
- Прийняття арбітражних рішень у політичних суперечках.

Оскільки в Україні юридично не існують шкільні правління, питання відповідальності, лежать на владі міста чи області. Це – влада, яка має повноваження розробляти політику. Тож і політика повинна виконуватися школами, підпорядкованими цій владі.

➤ Планування в школі

Більшість провінцій потребують від шкіл оновленого шкільного плану на початку навчального року. Плани мають відображати те, що відбулося протягом попереднього року. Наприклад, якщо досягнення учня були прийнятними, план має визначити, як підтримати позитивні результати. Якщо результати навчання учня не прийнятні, план має містити стратегію, спрямовану на покращення діяльності.

Шкільний план охоплює щорічні цілі, які можна вимірювати. План повинен містити конкретні заходи. Визначаються також відповідальні особи за їх проведення. Окреслюється час виконання планів, які мають оцінюватися та оновлюватися щорічно.

Існують цілі, входять до кожного шкільного плану. Наприклад:

1. Можливості отримати високоякісну освіту.

2. Безпечне середовище в школі:

- відмінні результати у навчанні учнів;
- учні демонструють високі стандарти у навчанні;
- учні добре готові до навчання, яке триває все життя;
- учні моделюють характеристику активного громадянства.

3. Успіх для всіх учнів:

- покращуються навчальні результати всіх учнів.

4. Відповідальна адміністрація:

- ефективні робочі стосунки;
- демонстрація лідерства, інновацій та постійного покращення.

Існують обставини, коли плани неможливо виконати у встановлений час. Є кілька факторів, що заважають досягненню запланованих цілей. Серед них:

- відсутність фінансових ресурсів;
- відсутність підготовленого персоналу;
- нові або об'єднані пріоритети;
- зміна лідерів.

Перешкоди у здійсненні плану трансформації школи не повинні призвести до відмови від плану. Можливо, потрібно перенести строки виконання, але загальний напрямок плану треба зберегти. Варто зібрати пояснення, і план треба переглянути. Будь ласка, див. приклади шкільних планів із Альберти та Манітоби.

Відповідальність за результати

Відповідальність за базову освіту несе провінція, це питання керується Шкільним актом. Найвищий пріоритет полягає в успіху кожної дитини.

Один із ключових механізмів підпорядкованості – це заснування шкільних рад. Ця вимога виписана в інструкції: кожна школа має створити шкільну раду. Її члени – батьки дітей, які відвідують школу, директор школи та зацікавлені члени громади.

Шкільні ради разом із командою лідерів школи:

- розробляють план;
- звітують про результати;
- забезпечують прозорість процесу прийняття рішень;
- підзвітні громадськості.
- шкільні ради надають пропозиції адміністрації школи щодо:
місії бачення та філософії;
політики;
щорічного освітнього плану;
щорічного звіту про результати;
бюджету.

Шкільні ради звітують Правлінню школи, яке, своєю чергою, звітує Міністерству освіти. Шкільна рада має функції, подібні до комітетів лідерства, які спостерігають за виконанням плану трансформації школи. Та є одна важлива різниця – це інклюзія членів громади та батьків до шкільних рад.

➤ Ключові фактори для успіху

Декілька факторів можуть вважатися визначальними для досягнення успіху в школі, яка бажає бути інклюзивною для всіх дітей:

- Міцні зв'язки, підтримка. Це означає, що шкільне правління, місцева влада та школа повинні мати однакову філософію, узгоджені цілі та стратегії, які працюють на один результат.
- Адекватне фінансування та ресурси. Фінансування та людські ресурси мають існувати для підтримки інклюзивної освіти.
- Навчання стосовно процедури підзвітності. Правління, персонал місцевої влади та школи мають бути обізнані з практикою подання звітів, що допоможе їм визначитися, чи інклюзивна практика дотримується. Навіть більше – процедури підзвітності допоможуть вчителям та учням відслідковувати досягнуті успіхи щодо поставлених цілей. Індекс інклюзії – це можливість допомогти школі в розробці більш інклюзивних політики і практики. Британський індекс – один із таких важелів, що може використовуватися як зразок для підготовки інструмента, який відповідатиме вимогам конкретної школи або місцевості.
- Зв'язок підзвітності та покращення роботи школи. Процедури підзвітності допоможуть школам оцінити прогрес у напрямку інклюзії. Вагомий план оцінювання допоможе школам визначити позитивні зрушення. Ще раз наголошуємо: якщо школа не досягла визначених результатів, то, можливо, потрібні зміни, аби досягти мети.
- Культура співробітництва. Керівництво, вчителі, батьки й учні працюють разом на досягнення спільної мети, коли всі діти в школі бажані. Коли в ній є все для успіху всіх без винятку школярів. За учнів несе відповідальність увесь персонал школи, уся шкільна громада. Немає таких понять, як «мій учень», є – «наші учні».
- Залучення учнівської громади. Учні відчувають свою відповідальність щодо школи та своїх однокласників.

➤ Школи, які успішно запровадили інклюзію, продемонстрували такі реформи:

- *Прийняття рішення на місцях.* Це – рішення, що приймають на місцевому рівні, не забуваючи про філософію, цілі та результати інклюзії.
- *Посилена роль шкільної ради:* батьки та інші члени громади, які приймають рішення, беруть участь у прийнятті рішення стосовно школи.
- *Переглянуто структуру фінансування:* фінансування та людські ресурси доступні для досягнення результатів інклюзії.
- *Фіскальна рівність:* школа вирішує питання розподілу грошей таким чином, щоб усі учні мали шанс реалізувати свій академічний, соціальний та фізичний потенціали.
- *Покращений вибір школи для батьків та учнів:* інклюзія виглядає як перший варіант вибору для всіх учнів. Батьки – невід’ємна частина процесу прийняття рішення, куди направити свою дитину на навчання.
- *Застосування технологій:* рішення, прийняті за допомогою технологій, дають змогу учням бути частиною школи та класу.
- *Координоване надання послуг учням:* діти, яким потрібна спеціальна допомога, отримують її в школі та в класі. Рутинну роботу в класі зведено до мінімуму.
- *Майстерність учителя / порядок оцінки нового вчителя:* вчителі мають доступ до навчальних матеріалів та негайну підтримку для того, щоб зробити клас доступним та інклюзивним для всіх учнів.
- *Комунікація та співпраця:* вчителі мають можливість і заохочуються працювати разом для пошуку найкращих рішень, щоб учні з особливими потребами успішно засвоювали навчальний матеріал.
- *Міцні та підтримуючі стосунки між місцевою владою та персоналом школи.*

Ці фактори й реформи можуть створити основу для модернізації та руху вперед стосовно планів трансформації школи. Крім канадських шкіл, школи інших країн також мали неабияку практику. Школи у Великій Британії, Австралії, Новій Зеландії, Бельгії, Угорщині та Сполучених Штатах,

користуються подібними підходами аби зробити школи інклюзивними. Ці країни мають менеджмент на місцях, плани трансформації шкіл/плани заходів, плани оцінювання та складання бюджету, пов'язані з пріоритетами школи та місцевості. Вони опікуються інклюзією як метою, котру важко досягнути без колективних зусиль.

Саме колективне бачення необхідне для співпраці всіх зацікавлених сторін, котрі опікуються питанням освіти дитини. Перевага віддається відкритому й чесному підходу.

Планування важливе для інклюзивних шкіл, бо воно:

- розбудовує здібності та можливості лідерства;
- створює спільні цілі, бачення та цінності;
- надає підтримку, що сприяє культурі колективної відповідальності та спільній незалежності;
  - підтримує спільні дослідження, що ведуть до дій;
  - заохочує, керує безперервним циклом покращення;
  - робить невідступними зобов'язання перед учнями.

Планування і звітність тісно пов'язані. Цикли планування та звітності можуть змінюватися в часі, але наявні в самому процесі.

Частина В.

ПЛАНУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПОСЛУГ, ЇХ НАДАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ

Що таке надання інтегрованих послуг?

Інтегрувати послуги – означає гармонізувати їх та поєднати. Послуги можуть бути інтегровані в різні форми – між департаментами та в школах. Коли послуги інтегруються, отже батьки працюють разом задля найефективнішого використання наявних ресурсів, запобігання дублюванню послуг, скорочення часу їх отримання дітьми.

Яка мета частини В цього посібника?

Мета частини В цього документа – відповісти на загальні питання, пов'язані з наданням інтегрованих послуг.

Які послуги мають бути інтегровані?

У різних регіонах, школах, місцевостях потреби щодо інтегрування послуг відрізнятимуться. Ось фактори, що визначають, чи будуть послуги інтегровані:

- коли адміністрація або користувачі визнають, що підтримка та послуги належно не розподілені. Наприклад, якщо директор школи помічає, що послуги психолога достатньо вдалі, але не мають адекватної підтримки для дітей, яким потрібні консультації, директор може обрати інтеграцію послуг психолога в школі таким чином, щоб діти, яким потрібен нагляд психолога, і діти, котрим необхідні консультації, отримували послуги порівну;
- коли список тих, хто очікує на послуги довгий, то діти її не отримують. Наприклад, сім'ї, які живуть в сільській місцевості або дуже далеко, можуть висловлювати незадоволення тим, що їхні діти не отримують послуги логопеда, тоді як діти їхніх друзів у місті отримують необхідні послуги. Підрозділ у школі, що бажає надавати послуги всім учням залежно від їхніх потреб, може прийняти рішення інтегрувати послуги логопеда таким чином, щоб їх отримували всі діти.

Який сучасний стан надання послуг?

Школи, лідери громади та інші учасники процесу повинні дослідити стан послуг у своєму регіоні. Вони мають з'ясувати, яких конкретних

послуг потребують. Серед них: підтримка медсестри, психолога, фізіотерапевта, можливо – трудотерапія та організація дозвілля.

Можуть виникнути такі питання:

- Хто і які конкретні послуги надає в регіоні?
- Кому вони надаються? (дітям, дорослим, тільки дітям з інвалідністю, тільки дітям дошкільного віку).
- Які послуги вони надають цільовій групі населення?
- Кому послуги не надаються?
- Чи діти стоять у черзі на отримання послуг? Як довго і де? Чому вони чекають на послуги?
- Чи діти дійсно отримують послуги? Якщо так, то коли і які? Чому вони не отримують послуги?
- Які причини для інтегрування послуг?

Кожен регіон має свої причини для інтегрування послуг. Коли отримуються відповіді на зазначені вище питання, в регіоні знатимуть, чому деякі діти не отримують послуг, чому деякі діти чекають на послуги і чому деякі їх взагалі не отримують?

Наприклад, може бути визнано, що тільки в одній школі, де навчаються діти до 6 років з вадами зору, надаватимуться інструкції з використання шрифту Брайля. В іншій школі неподалік лише діти десятирічного віку отримують такі інструкції. Це створює вікову прогалину, коли діти віком від 6 до 10 років не отримують послуг в одній школі, учні не отримують послуг після 6 років в іншій, а в третій – поки не досягнуть 10 років. Жоден із цих варіантів не є задовільним. Адміністрація школи може прийняти рішення інтегрувати послуги щодо інструкцій з використання шрифту Брайля й переконатися, що всі учні, яким це потрібно, отримують такі послуги.

- Які потенційні вигоди від їх інтеграції?
  - Більше дітей отримують необхідну підтримку та послуги.
  - Очікування, щоб діти отримали підтримку й послуги, скорочується.
- Які потенційні ризики криються в інтеграції таких послуг?
  - Школи можуть бути налякані, якщо ділитимуться своїми ресурсами, (скажімо, такими, як консультації для глухих), хоча їх власні учні отримують менше необхідної допомоги.
  - Директори можуть бути стурбовані, що через інтеграцію послуг віддаватимуть більше, ніж отримуватимуть.

- Батьки можуть бути занепокоєні тим, як розподілятимуться послуги.
- Професіонали можуть боятися, що працюватимуть поза межами усталеного порядку.
- Як послуги можуть бути інтегровані?
  - Інтегровані послуги можуть бути незначними, – скажімо, робота одного фахівця в школі. Приклад інтегрованих спортивних програм – коли всі вчителі беруть участь у спортивних програмах, а не лише декілька вчителів фізкультури. Приклад більш масштабної інтеграції послуг – інтеграція логопеда у всі провінції.
  - Послідовність інтеграції:
    - Отримання згоди на інтеграцію – це може бути на шкільному рівні, на рівні провінції або національному, залежно від потреб.
    - Наявність лідерів для управління процесом.
    - Проведення сканування середовища для повного розуміння як і де надавати послуги.
    - Складання плану дій із зазначенням кожного кроку, який треба здійснити; хто виконуватиме роботу; узгодження графіка, коли вона має бути здійснена.
    - Постійна оцінка прогресу.
    - Оцінка роботи та корегування для покращення та співпраці.
- Яка вартість інтеграції послуг?
  - Вартість може бути дуже мінімальною або зростати залежно від того, наскільки велика потреба. Послуги, що інтегруватимуться, повинні оцінюватися за такими показниками:
  - існуюча вартість;
  - які заощадження можуть бути зроблені завдяки інтеграції;
  - наскільки більше або менше дітей отримуватимуть послуги після їх інтеграції;
  - наскільки можливо скоротити аркуш очікування завдяки інтеграції послуг?
- Кого варто залучити до процесу інтеграції послуг?
  - Тих, хто приймає рішення.
  - Хто робить політику.
  - Хто надає послуги.
  - Батьків.
  - Регіональних партнерів.

- Чи політика впливає на те, в який спосіб надаються інтегровані послуги?
  - Це залежить від того, які послуги інтегруються, і який сучасний політичний стан. Наприклад, якщо шкільна політика – загальна і школа надаватиме послуги психолога для учнів, то директор може прийняти рішення, що психологи інтегруватимуть свої послуги; отже, політика не вплине на те, яким чином надаються послуги.
  - Але якщо політика конкретніша й покриває більший регіон, то вона може вплинути на надання послуг. Якщо політика передбачає, що послуги з трудотерапії можуть надаватися тільки в лікарні, тоді потрібно змінити політику, перш ніж послуги з трудотерапії надаватимуться в школі або вдома.
- Чи інтегровані послуги впливатимуть на зміни в політиці?
  - Так. Якщо послуги інтегровані, якщо інтеграція порушує політику, то потрібно доповнити політику й зробити її більш інклюзивною. Але якщо директор школи вирішує, що послуги в школі мають бути інтегровані, – тоді, напевно, політику не треба змінювати. Змінюються тільки процедурні питання.
- На які верстви населення націлені інтегровані послуги?

У проєкті «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» цільова аудиторія – діти з інвалідністю, як визначено в частині А цього документа, та їх родини. Вони перебуватимуть під впливом інтегрованих послуг.

Чому послуги мають бути інтегровані?

1. Часто існуючі послуги спантеличують користувачів.
  - a. Батьки не знають, де і як отримати необхідні для дитини послуги. Їх посилають з одного місця в інше, і врешті-решт вони цих послуг не отримують. Або отримують недостатньо чи невідповідні.
2. Іноді послуги дублюються.
  - a. Діти з особливими потребами отримують однакові послуги в різних місцях. Наприклад, послуги фізіотерапевта у школі та в місцевій лікарні. Два терапевти пропонують різні поради для дитини, і батьки не знають, рекомендацію якого терапевта виконувати.
  - b. Якщо одні діти чекають на послуги, а інші отримують послуги в кількох місцях, тоді час очікування збільшується, бо інші діти отримують терапевтичні послуги, призначені для двох дітей.

3. Прогалини в наданні послуг.

- а. Деякі школи або регіони мають недостатню кількість терапевтів і не можуть надавати послуги всім, кому це потрібно.
- б. Деякі регіони, особливо сільська місцевість, або віддалені, борються за те, щоб найняти на роботу того чи іншого терапевта. Наслідок такої ситуації – те, що діти залишаються без послуг, а ситуація погіршується.

4. Чому важливо надавати ефективні та цілісні послуги?

- а. Послуги надаються одним терапевтом для дітей дошкільного віку і школярів.
- б. Терапевти спілкуються один з одним, щоб продовжити програму. Без такого зв'язку терапевти повинні починати все спочатку, марнуючи час.
- в. Спеціалісти/терапевти повинні працювати для того, щоб учні, вчителі та батьки мали підтримку в школі та класному середовищі. Наскільки це можливо, терапевт має працювати в тому ж середовищі, де навчаються учні.

5. Як ми отримуємо найкращі послуги за кожен витрачений долар.

- а. Більшість часу та ресурсів батьки і терапевти витрачають на дорогу для надання терапевтичних послуг дитині. Якщо терапевт працює в конкретному регіоні, то витрачається менше часу на дорогу, і терапевт обстежить більше дітей у місцевості, де потрібні терапевтичні послуги, а не тільки тих, які саме зараз мають бути оглянуті за його спеціальним планом.

Приклади інтегрованих послуг

Приклад, що допомагає краще розуміти ідею надання інтегрованих послуг.

Учнівське партнерство з охорони здоров'я.

«Здоров'я учнів» – спільне дітище трьох міністерств в Альберті: освіти; охорони здоров'я та благополуччя; послуг для дітей та юнацтва. Ці урядові організації спільно працюють для підтримки партнерства, і щоб фахівці з провінції ефективніше допомагали учням з особливими потребами.

Мета: «Здоров'я учнів».

1. Покращити доступ дітей та юнаків з особливими потребами до інтегрованих послуг з охорони здоров'я.
2. Полегшити надання підтримки та послуг з охорони здоров'я для школярів з інвалідністю.
3. Надати учням, що мають проблеми зі здоров'ям, підтримку в опануванні шкільних програм.

Освіта в Альберті вважає, що учні «ризикують», коли мають навчальні проблеми, з багатьох причин. Важливо допомогти цим школярам через надання підтримки та послуг, щоб вони сповна реалізували свій потенціал. Це можливо, якщо адміністрація школи, батьки та організації громади працюють разом для забезпечення потреб учнів.

Громада включає до свого складу кожного, хто має інтерес щодо школярів – учнів, батьків, шкільні ради та інші учасники процесу. Працювати разом – означає залучати різні рівні уряду, приватних структур, неприбуткових організацій та волонтерських послуг для співпраці й покращення доступу дітей та їх родин до послуг. Така співпраця передбачає обмін інформацією, спільне розміщення персоналу, планування та надання послуг за згодою (формальною чи неформальною).

Чому інтегровані послуги важливі для політики інклюзивної школи?

Коли послуги інтегруються, а інтеграція прописана в політиці школи, діти з особливими потребами отримують необхідні послуги. Бо ризик чекати в черзі або не отримати взагалі будь-які послуги, чи отримати неадекватні, зменшується. Якщо послуги інтегруються, батьки, персонал школи та медичний

персонал спонукають дитину до інтегрованих послуг, а не направляють від послуги до послуги, які часто не задовольняють потреб дитини.

1. Інтегровані послуги містять карту для користувачів, за допомогою якої вони можуть розшукати послуги:

а. Якщо послуги інтегровані, школи, лікарі, батьки напевне знають, до кого звертатися для отримання послуг, і хто на які послуги має право.

б. Вони часто розташовані в тому місці, яке діти та батьки вже відвідують.

2. Інтегровані послуги можуть запобігти дублюванню:

а. Якщо, наприклад, діти можуть отримати послуги логопеда в двох місцях, інтегровані послуги підкажуть, де зробити це найкраще, і виключають можливість отримати послуги (як конфлікт інтересів) в інших місцях.

б. Ресурси краще координуються.

3. Інтегровані послуги можуть запобігти появі прогалин в наданні послуг:

а. Якщо послуги інтегровані, система може переглянути, хто отримує послуги з найменшими перешкодами. Наслідок цього – зменшення прогалин у наданні послуг і визначення тих, кому послуги не надавалися.

б. Співпраця допоможе у плануванні послуг, щоб усі діти могли їх отримати.

4. Інтегровані послуги більш ефективні:

а. Через комунікацію та рівновагу надання послуг менше часу витрачається на те, щоб прийняти рішення, який терапевт і яку дитину оглядатиме.

б. Діти постійно отримують послуги без потреби повторних обстежень або направлення до іншого терапевта кожного нового року.

5. Фонди можуть використовуватися і надалі:

а. Через зменшення часу на дорогу, можна обслужити більше дітей.

б. Ресурси слугуватимуть довше, більше дітей отримають необхідні послуги.

Що нам потрібно знати, перш ніж ми інтегруватимемо послуги?

Перш ніж ми інтегруватимемо послуги, потрібно зрозуміти, які послуги і чому ми бажаємо інтегрувати. Треба чітко уявляти, яким чином інтегровані послуги матимуть позитивний вплив. Інтеграція послуг – складне завдання, яке потребує зобов'язань з боку партнерів. Кожному партнерові необхідно вірити, що інтеграція послуг – найкращий варіант в інтересах користувача.

1. Хто і які надає послуги?

- a. Нам відомо, що послуги логопеда, фізіотерапевта, трудотерапія надаються через службу послуг систем охорони здоров'я, освіти та соціальну.
- b. В Україні, як ми дізналися, послуги терапевта й психолога надають служби охорони здоров'я, соціальні, освіти, а також лікарні та ПМПК.

2. Яка існує політика стосовно надання послуг?

- a. До початку інтеграції послуг канадський досвід нам підказував, що терапевтичні послуги надаються через мережу системи охорони здоров'я. Соціальна мережа надає вдома терапевтичні послуги дітям дошкільного віку, що мають особливі потреби.
- b. Щодо послуг психолога, терапевта в Україні, то політика зазначає, що:
  - 1. Система охорони здоров'я надає послуги психолога в лікарнях для пацієнтів, які звертаються до лікарні.
  - 2. Через соціальні мережі послуги психолога надаються вдома та в лікарнях.
  - 3. Освітні послуги надаються в школах.
  - 4. ПМПК надає послуги в клініках/офісах.

3. Які послуги вони надають? Про канадську модель надання послуг ми вже писали. Якщо розглядати українську модель надання послуг психолога, то:

- a. Система охорони здоров'я проводить діагностику.
- b. Соціальні мережі проводять дослідження.
- c. Система освіти проводить дослідження щорічно.
- d. ПМПК проводить діагностику та дослідження.

4. Які послуги відсутні? Якщо розглядати українську модель надання послуг психолога, то можна побачити, що:

- a. Жодна з організацій не надає постійних консультацій.
- b. Інтервенція поведінки.
- c. Консультативні стратегії.

5. Які верстви населення вони обслуговують? В Україні це має бути чітко визначено. Канадський досвід свідчить, що:

- a. Система охорони здоров'я надає послуги дітям, які перебувають у лікарні або можуть звернутися до неї.
- b. Система освіти надає послуги учням, які ходять до школи.
- c. Соціальні мережі надають послуги дітям з інвалідністю.

6. Хто виключений з отримання послуг? Канадський досвід свідчить, що це:

- a. Діти у сільській або віддаленій місцевості, яким послуги недоступні.
- b. Діти з інвалідністю, які живуть вдома і про них не знають.

7. Які питання постають перед кожним, хто надає послуги, до того, як постає питання інтеграції? Український досвід свідчить, що не всі діти можуть отримати послуги. Багато часу витрачається на дослідження дітей, бракує його на досягнення позитивних змін; організації дублюють роботу одна одної тощо. Досвід тих, хто надавав послуги в Канаді, свідчить, що:

- a. Багато часу на переїзд та великі витрати.
- b. Поки ті, хто надають послуги, перебувають у сфері виключно надання послуг, вони не здатні задовольнити потреби всіх дітей, які їх потребують.

Як ми інтегруємо послуги?

1. Насамперед:

- a. Вислуховуємо родини, коли вони визначають свої потреби, передаємо цю інформацію тим, хто приймає рішення;
- b. Вирішуємо, що потрібно інтегрувати – послуги психолога, логопеда, розлади поведінки, підтримку дітей з аутизмом, допомогу родинам тощо;
- c. Вирішуємо, які послуги і в яких департаментах, агентствах, яких фахівців (або інше) будуть інтегруватися;

- d. Вирішуємо, на якому рівні – урядовому, області, провінції або однієї школи будуть інтегруватися послуги;
- e. Запрошуємо тих, хто створює політику, вчителів, директорів, представників уряду та громадських організацій тощо;
- f. Випишуємо проект ідеї для інклюзії й маємо підтримку міністерства.

2. Визначаємо:

- a. Яким чином і хто надає послуги зараз;
- b. Та підготовляємо описовий проект сучасних ролей та обов'язків тих, хто надають послуги;
- c. Хто отримує послуги (включаючи кількість дітей, які отримують послуги);
- d. Хто очікує на послуги (в цифрах включно);
- e. Кому потрібні послуги, але не має на них права і чому;
- f. Яким чином мають надаватися послуги для того, щоби задовольнити потреби всіх дітей;
- g. Які існують прогалини в наданні послуг і наскільки вони великі.

3. Повинні мати:

- a. Розуміння, яким чином будь-яка інтеграція може бути прописана в політиці;
- b. Можливість створити партнерські стосунки з департаментами для співпраці над об'єднаною політикою для інтеграції послуг;
- c. Впевненість, що політичні зміни в департаменті не вплинуть негативно на інший департамент.

4. Погоджуємось:

- a. Розробити спільну політику;
- b. Працювати разом;
- c. Мати схвалення міністерства;
- d. Регулярно і постійно консультуватися;
- e. Спілкуватися відкрито і часто.

Приклади того, як інтегровані послуги можуть працювати в Україні?

Розгляньте наступні можливості:

Сценарій 1.

- Школа має двох штатних психологів.
- Політика визначає, що психологи працюють в школі з учнями.
- Роль і обов'язки психологів – проводити обстеження, розробляти стратегії для роботи з учнями, інформувати учителів, директора та батьків про наслідки спостережень і стратегій.
- Один психолог працює з дітьми перші п'ять років у школі, інший – наступні п'ять років.
- Вони оглядають всіх дітей щорічно й надають відповідну інформацію персоналу школи та батькам.
- У них бракує часу для проведення аналізу поведінки, розробки стратегій, просування інклюзії для дітей з суттєвими вадами або тренувати вчителів та батьків для втілення рекомендованих стратегій.

Як може допомогти інтеграція в цій ситуації? Немає однозначної відповіді, але існують питання, які можуть поставити собі директор, групи батьків та правління школи:

1. Чи потрібно так часто здійснювати огляд дітей? Якщо ні, то як можна зменшити кількість і частоту обстежень?
2. Який тренінг потрібен нашим психологам для отримання навичок дослідження проблем поведінки, консультування, комунікації, аналізу завдання тощо?
3. Чи може один психолог виконувати обов'язки, пов'язані з проведенням оглядів у школі?
4. Чи може інший психолог спеціалізуватися на дослідженнях проблем поведінки, проведенні консультацій, забезпеченні виконання стратегій, як рекомендовано, та потім відслідковувати зміни в поведінці?

Примітка. Така модель може бути запроваджена у будь-якій школі без зміни політики на національному рівні. Вона відповідає існуючим посадовим інструкціям. Школа, яка впроваджуватиме таку модель, подасть приклад для інших шкіл і зможе проводити тренінг для директорів та/або психологів з інших регіонів України.

Сценарій 2.

- Школа має свого логопеда.

- У спеціальній кімнаті логопед проводить з учнями індивідуальні заняття над проблемами артикуляції та вимови.
- Діти, яким потрібні послуги логопеда, оглядаються кожні два тижні й не виявляють значного прогресу.

Як інакше може організувати свою роботу логопед?

Логопед після визначення дітей, яким потрібна деяка допомога, може продовжити спостерігати їх під час уроків, може надати рекомендації вчителю для роботи над артикуляцією та вимовою під час уроків. Логопед демонструє для всього класу техніки/методики, які рекомендує. Вчитель може наслідувати цю техніку, а терапевт – скеровувати роботу вчителя для проведення відповідної терапії у безпечному середовищі.

Чому це вважається інтегрованим підходом?

1. Дитина залишається в навчальному середовищі. Навички вимови викладаються в тому середовищі, де вони потрібні – у класі.
2. Дитина не отримує «терапію» окремо, проте всі школярі отримують користь від інструкцій.
3. Вчитель засвоює нові навички, які він може використовувати під час навчання.
4. Логопед – частина освітньої команди.

Моделі інтегрованих послуг

Інтеграцію можна провести з використанням різних моделей. Ці три – найпоширеніші моделі.

А. Департаменти співпрацюють над фінансуванням послуг та спільним використанням ресурсу персоналу – Ініціатива дитячої терапії.

- У цій моделі школа та лікарня спільно оплачують штатного терапевта тоді, коли вони не мають достатньо коштів платити окремо.
- В іншому випадку соціальні мережі мають фахівця з трудотерапії, але не мають логопеда-дефектолога; лікарня має логопеда-дефектолога, але не має фахівця з трудотерапії. Коли вони інтегрують послуги, соціальна мережа та система охорони здоров'я можуть спільно використовувати свої ресурси для підтримки максимальної кількості дітей.

Б. Департаменти співпрацюють над інтеграцією підтримки для обслуговування конкретних верств населення/нозологій – послуги для тих, хто страждає на аутизм.

- Наприклад, департаменти мають свій персонал, але для надання послуг конкретним верствам населення; персонал департаментів системи охорони здоров'я, освіти та соціальних служб співпрацює над розробкою плану дій для обслуговування дітей та дорослих з аутизмом. У плані – дошкільна підтримка, допомога в школі, терапія, працевлаштування та соціальні послуги. Департаменти тісно співпрацюють, аби послуги надавалися безперебійно і родини мали вибір. Кожен департамент отримує фінансування, але зберігає власні бюджети.

С. Департаменти співпрацюють над фінансуванням інтегрованого підходу для обслуговування конкретних верств населення – Здорова дитина.

- Канадський досвід свідчить про існування багатьох можливостей роботи між департаментами. Коли один департамент приймає політичні рішення, то зазвичай вони впливають на інші департаменти. Наприклад, існує занепокоєння щодо раннього розвитку дитини. Фактори, які впливають на нього, можуть включати, але не обмежуватися, наступними: генетика, освіта, зловживання алкоголем під час вагітності, навички батьків, бідність, образи, насильство, годування, натренованість, загальний стан здоров'я, робота тощо. Зрозуміло, що значна кількість департаментів може впливати на кожен із цих факторів. Система охорони здоров'я – на здоровий спосіб життя; соціальні служби – на батьківські проблеми, бідність; інші департаменти можуть долучитися до працевлаштування, вирішення житлових питань та інших додаткових факторів, які означають якісне життя. За канадським досвідом було визначено, що кожен департамент надасть частку свого бюджету стороні, яка підтримуватиме родини, допомагатиме їм стати міцнішими. Така сторона несе відповідальність за те, щоб департаменти зібралися разом для вирішення питань, які стосуються більше ніж одного департаменту, та забезпечити їх творчу співпрацю. У випадку з проблемами раннього розвитку дитини, департаменти освіти, охорони здоров'я, житла, соціальних послуг та працевлаштування мають працювати разом, інтегрувати відповідні послуги та, таким чином, підтримувати родини.

А. Департаменти співпрацюють над фінансуванням послуг та спільним використанням ресурсу персоналу – Ініціатива «Дитяча терапія».

Характеристики для успішної роботи:

- міністерська підтримка з самого початку;
- всі потрібні люди за столом переговорів від самого їх початку;
- чітке розуміння цілей;
- співпраця та рівність усіх працюючих партнерів.

Ключові запобіжні заходи:

- Кожен має рівне право голосу. Одна особа, яка намагається мати владу над іншими, може поставити весь проект під ризик провалу.
- Забезпечення постійного відкритого зв'язку.

В. Департаменти співпрацюють над інтеграцією підтримки для обслуговування конкретних верст населення/нозологій – Послуги для тих, хто страждає на аутизм.

Характеристики успішної роботи:

- міністерська підтримка від самого початку;
- всі потрібні люди за столом переговорів від самого їх початку;
- чітке розуміння цілей;
- співпраця та рівність усіх працюючих партнерів;
- кожен партнер може зробити внесок у наданні послуг для людей з аутизмом;
- прагнення надавати відповідні послуги протягом всього життя.

Ключові запобіжні заходи:

- кожен має рівне право голосу. Одна особа, яка намагається мати владу над іншими, може поставити весь проект під ризик провалу;
- забезпечення відкритого зв'язку весь час;
- забезпечення інвестицій від усіх;
- забезпечення внеску від користувача до процесу та результатів.

С. Департаменти співпрацюють над фінансуванням інтегрованого підходу для обслуговування конкретних верст населення – «Здорова дитина».

Характеристики для успішної роботи:

- міністерська підтримка з самого початку;
- всі потрібні люди за столом переговорів від самого їх початку;
- чітке розуміння цілей;
- співпраця та рівність всіх працюючих партнерів;
- зобов'язання від кожного партнера надати фінансування.

Ключові запобіжні заходи:

- кожен має рівне право голосу;
- забезпечення відкритого зв'язку весь час;
- забезпечення спільного прийняття рішень.

ВИСНОВОК

Цей посібник розрахований на тих, хто розробляє політику регіональних партнерів, батьків та персонал інклюзивних ресурсних центрів/програм. Мета посібника – представити канадський досвід розробки політик в інклюзивних школах та інтегрованих послуг для демонстрації успішної моделі.

Інклюзія не відбувається за одну ніч, це процес, який іноді триває роками. У Канаді політики, що розроблялися для включення дітей з особливими потребами, починалися на найнижчому рівні. Батьки, лідери громади, вчителі та діти визначали потреби, які не задовольнялися.

Планування інклюзії всіх учнів означає повагу прав людини кожної особистості. Ключові фактори для успішної інклюзії – зосередження на зобов'язаннях, лідерство та чітке бачення.

Інтегровані послуги мають потенціал щодо розширення межі існуючих рамок. Обговорення стосовно інтеграції послуг демонструють, наскільки більше дітей отримуватимуть ефективні послуги за наявних ресурсів.

Батьки озвучили своє занепокоєння стосовно інклюзії і адекватних послуг. У відповідь на ці занепокоєння з'явилися політики інклюзивних шкіл та інтегровані послуги – і якість послуг та підтримка для дітей з особливими потребами покращились.

Посилання

Асоціація правлінь шкіл Альберти (2010)

Освіта Альберти (2009). Визначення напрямків для спеціальної освіти в Альберті: Огляд літератури. Розміщено на www.education.alberta.ca

Відповідне освітнє програмування в Манітобі (2006). Стандарти надання послуг учням.

Громадські школи в Едмонтоні (2010). Консультаційні послуги: підтримка успіху в навчанні учнів. Розміщено на <http://consultingservices.epsb.net/>

Уряд Альберти, Освіта (лютий 2010), політика та вимоги до планування й звітності про результати роботи правління школи.

Уряд Альберти, програма охорони здоров'я учнів (2010). Розміщено на <http://education.alberta.ca/admin/healthandsafety/studenthealth.aspx>

Політика та вимоги до планування та звітності про результати роботи Правління школи (Уряд Альберти, освіта, лютий 2010).

Портер, Г.Л. (2001). Неповносправність та освіта: В напрямку до інклюзивного підходу. Торонто: Інститут Роехера.

Інститут Роехера (2004). Інклюзивна політика та практика в освіті: Найкращі практики для учнів з особливими потребами. Торонто.

Організація ООН з питань освіти, науки та культури (2005). Забезпечення доступу до освіти для всіх. Розміщено на <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001402/140224e.pdf>